

MAKALELERLE
MARDİN

IV
ÖNEMLİ SİMLER
DİNİ TOPLULUKLAR

Hazırlayan
İbrahim ÖZCOŞAR

İstanbul-2007

MARDİN'İN SON SÜRYANİ KADİM PATRİĞİ
MOR İGNATIÖS İLYAS ŞAKİR EFENDİ (1867–1932)
Mustafa ORAL*

Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Ulusal Kurtuluş Savaşı “geniş cephe” stratejisi ile yapılmıştır. Bu stratejinin temel esprisi bütün toplumsal kuvvetlerin kurtuluş yolunda kullanılmasıdır. Savaştan sonraki dönemde ise bu geniş cephe stratejisi bir yana bırakılarak radikal bir tutum takınılmış, yeni bir sosyal politika izlenmeye başlanmıştır. Bu ikinci dönemde ise din adamlarının eskiden olduğu gibi Kemalizm’e ve Atatürk’e olumlu bakışın yerini olumsuz bir tutum almıştır. Bununla birlikte, Kurtuluş Savaşı’nda din adamlarının olumlu, olumsuz çalışmaları konusunda yapılan akademik çalışmalarda genellikle Müslüman din adamları dikkate alınmış, diğerleri pek fazla kaale alınmamıştır. Müslüman din adamlarından ise sadece Anadolu Müslüman din adamlarının hesaba katılmış olduğu görülmektedir. Halbuki Kemal Atatürk’le Libya’dan tanışan Şeyh Ahmed es-Senusî gibi Libyalı bir cemaat lideri de Kemalist misyonuyla Türk Kurtuluş Savaşı’na önemli katkılarda bulunmuştur¹.

* Mustafa ORAL Akd. Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi) Bölümü, musoral@yahoo.com. Bu makaleyi hazırlarken kendisiyle birkaç defa görüşerek değerli görüşlerinden yararlanma imkânı bulduğum Mardin Kırklar Kilisesi’nin hürmetli Başpiskoposu Gabriyel Akyüz Beyefendi’ye cânı gönülden teşekkür ederiz.

Keza, Papa Eftim gibi Ortodoks Hıristiyan bir din adamı da aynı yolu takip etmiş bir kişidir. Bu makalede merkezi Mardin’de bulunan Süryani Kadim Cemaati Patriği Mor İgnatios İlyas Şakir Efendi’nin Türk Kurtuluş Savaşı’ndaki faaliyetleri ile Cumhuriyet döneminde Kemalist devrimlere bakış açısı ve 1932 yılında Patrik İlyas Şakir Efendi’nin vefatı üzerine Patriklik Merkezi’nin Mardin’den taşınması konuları üzerinde durulmuştur.

Süryanilik, Hıristiyanlığı ilk kabul eden Aramî kavminin inanç biçimi olup, M.S. 1. yüzyılda ortaya çıkmış Mezopotamya merkezli bir Hıristiyan mezhebidir. İlk merkezleri Hatay’dır ve Doğu Hıristiyanlarının en önemli koludur. Bununla birlikte Hıristiyanlıkta olduğu gibi, Hıristiyanlığın bir kolu olan Süryanilikte de zaman içinde bölünmeler ve çeşitli tarikatlar ortaya çıkmıştır. V. yüzyılda orta çıkan Nasturilik ve Keldanilik bunlardan ikisidir. Türkler de Hıristiyanlığı VII. yüzyılda Süryani misyonerler aracılığıyla tanımış, Orta Asya’da ve Çin’de bu mezhebe önemli oranda katılımlar olmuştur. Türklerin Mezopotamya Süryanileri ile doğrudan karşılaşmaları ise XI. yüzyılda Selçuklular zamanında olmuştur. Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan’ın saltanatı zamanında ve Patrik Mihail Rabo’nun Patrikliği döneminde Süryani ruhanilerle Selçuklu Türkleri arasında sağlam yakınlık ve dostluklar kurulmuş, bu yakınlık Osmanlı İmparatorluğu zamanında da devam etmiştir. Bu yakınlığın bir işareti olarak dönemin Süryani tarihçisi Patrik Mihayel kaleme almış olduğu Tarih kitabının 14. bölümünü Türklere ayırmıştır. Süryaniler bu dönemde Bizans yönetiminden büyük zulümler görmüş, bu acılı günlerinde Selçuklu Türklerini yanlarında bulmuşlardır. Bu nedenle Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan’ın ölümü üzerine yas tutmuşlardır. Selçuklular zamanında Bizans egemenliğindeki Malatya’da bulunan Patriklik merkezi Bar Abdun zamanında Malatya’dan Antakya’ya taşınmış olup, 1293 yılından itibaren de Selçuklu Türkleri’nin egemenliğindeki Mardin’e taşınmıştır. Mardin’deki ilk Süryani Patriği ise Bin Vahap’tır².

¹ Mustafa Oral, “Şeyh Senusi’nin Kemalist Misyonu”, **Toplumsal Tarih**, Nu.XII/138 (Ağustos 2005).

² Gabriyel Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryanilik**, Mardin, Anadolu Ofset, 2005, s.178 vd.

Süryaniler Hz. Muhammet ve ondan sonra Hz. Ömer zamanında zımmî statüsünde tanınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu tarafından da millet sistemi çerçevesinde dinsel bir cemaat olarak tanınan ve çeşitli ayrıcalıklar tanınan Süryaniler, 1847 yılına kadar Osmanlı Padişahı nezdinde Ermeniler aracılığı ile temsil edilmiştir³. Bu yıl yayımlanan bir fermanla Süryani Kadimler İstanbul'da Padişah nezdinde bir patrik vekiliyle temsil edilmeye başlandılar. İlk temsilci Episkopos Bulus olup, ikincisi onun oğlu Fehim Efendi'dir. Bu Fehim Efendi Kurtuluş Savaşı yıllarında yanında adamlarla gelip Mardin'de İlyas Şakir Efendi ile görüşerek onunla İstanbul'a giden Padişahın teşrifatçısıdır. İşte Ermeniler'den bağımsız olarak kendilerini Osmanlı Padişahı nezdinde temsil imkânına kavuşması, Süryani Kadimler açısından bir dönüm noktası olmuş, 1915 Ermeni tehciri sırasında Mardin'de kalarak varlıklarını devam ettirmeleri ve günümüze kadar ayakta kalmaları açısından bir talih olmuştur⁴. Ancak bu tarihî ilinti kimi zaman olumsuzluklar yaşamalarına da neden olmuştur⁵.

Süryaniler, Ermeniler aracılığıyla Padişah nezdinde temsil edilmesi nedeniyle, "Ermeni millete tâbi Süryani taifesi" veya kimi zaman da "Ermeni yamakları" olarak ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde Süryaniler 1461 yılında Fatih Mehmet zamanında kurulan Ermeni Patrikhanesine bağlanmıştı. Devlet, bu statüden dolayı Ermenilerin Süryanilere haksız muamele etmelerinin önüne geçmeye çalışmış, zaman içinde bu cemaatin kendi içinde görülen tartışma ve

³ İbrahim Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", **Süryaniler ve Süryanilik**, II. Kitap, yay.haz. Ahmet Taşğın-Eyüp Tanrıverdi-Canan Seyfel, Ankara, Orient Yayınları, 2005, s.209-237. Ayrıca bkz: Gabriyel Akyüz, **Osmanlı Devleti'nde Süryani Kilisesi**, Mardin, Anadolu Ofset, 2002.

⁴ Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında Urfa'da bulunan Amerikalı Mary Caroline Holmes, yayınlanan anılarında Süryaniler ile Keldanilerin tehcirden bağışık kaldıklarını yazmıştır. Bunun için bkz: Mary C. Holmes, **Urfa'da Ermeni Yetimhanesi (1919-1921)**, çev. Vedii İlmen, İstanbul, Yaba Yayınları, 2005, s.151.

⁵ Kırklar Kilisesi Hori Episkopos Gabriyel Akyüz Beyefendi ile aynı kilisede 24 Ocak 2006'da yapılan görüşmeden. Ve İstanbul'da bulunan İlyas Şakir Efendi'den Yuhanna Dolabani Efendi'ye 13 Temmuz 1920 tarihli mektup. Süryani harfleriyle Türkçe yazılmış bu mektubun bir fotokopisi Gabriyel Akyüz Beyefendi'nin uhdesinde bulunmaktadır. Bendenize bu mektubu gösterip çevirerek okuyan Sayın Akyüz'e teşekkür ederim.

bölünmelerine mümkün olduğu kadar karışmamaya özen göstermiştir⁶. Süryaniler XVII. yüzyılın sonlarında (1782) kendi aralarında bölünmeler yaşamıştır. Süryani Kilisesinden ayrılanlar Süryani Katolik adı altında Roma Katolik Kilisesi'ne bağlanmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu uzun süre bu ayrılığı kabul etmese de 1845'de bu Katolik Süryanilerin sayılarını tespit ederek varlıklarını tanımış, ve bunlara "Süryani Katolik" adını vermiştir. Geriye kalan diğer Süryani Ortodoks cemaatine de "Süryani Kadim" denilmiştir⁷. Tanzimat'ın Osmanlı milletlerine getirdiği haklar düzeninden Süryaniler de yararlanmış olmakla birlikte, bu, Ermeni ve Rumlarınkı kadar geniş olmamıştır. Buna ilişkin bir örneği, Midyat Süryanilerinin kazalardaki meclis idarelerinde vekil bulundurmak hakkının Rum milletine mahsus özel bir imtiyaz olduğunu, bu imtiyazın diğer ruhanî reisleri kapsamadığı konusunda Dahiliye Nezareti'nin yazısına dayanılarak Midyat Süryani Patrik Vekilinin aza olarak kaza meclis idaresine kabul edilemeyeceğine ilişkin 11 Mart 1903 tarihli belgede görüyoruz⁸.

Osmanlı dönemindeki son Kadim Süryani patriği İlyas Şakir Efendi'dir. İlyas Şakir Efendi, asıl adı Nasri Şakir olup, 30 Ekim 1867 tarihinde Mardin'de doğmuş, 13 Şubat 1932 günü Hindistan'ın Kerela kentine bağlı Mancanikara köyünde vefat etmiştir. Babası Malatya doğumlu Kor-Episkopos Abrohom Şakir'dir. Kırklar Kilisesi'nde ilköğrenimi gören Nasri Şakir, öğrenimine buradan sonra Deyrulzafaran Manastırı'nda devam etmiş, 1889 yılında rahip olup manastıra yerleşmiştir. Deyrulzafaran'da bulunduğu sırada 1881 yılında Patrik IV. Petrus tarafından kurulan Matbaa'dan da sorumlu rahipler arasında bulundu. Manastır'da Rahiplik silkesine girdikten sonra birkaç yerde patrik vekili olarak görev yapmış, ardından

⁶ Gülnihal Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839–1914)**, Ankara, TTK Yayınları, 1989, s.11, 13, 21, 68, 136. Osmanlı döneminde Azınlıklar için ayrıca şu kitaplara bkz: Yavuz Ercan, **Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimlerin Hukukî Durumları**, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2001; Kudüs Ermeni Patrikhanesi, Ankara, TTK Yayınları, 1988.

⁷ Kenan Altınışık, **5500 Yıllık Tanıkları Süryaniler**, İstanbul, Atlan Matb., 2004, s.25.

⁸ Ankara Üniversitesi **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi**, Kutu.26, Gömlek.26, Belge.62.

1908'de "İvennis" lakabıyla Diyarbakır Abrasiyası'ne metropolit seçilmiştir. Mayıs 1912'de Musul Metropoliti olarak atandı, Patrik II. Abdullah ölünce de 26 Kasım 1915'te Patrik kaymakamlığına atandı. 27 Şubat 1916'da Deyrulzafaran'a geldi ve 17 Ekim'de Ruhanî Senoto tarafından 7'ye karşı 9 oyla Patrik seçildi. Bundan sonra, Nasri Şakir, 12 Şubat 1917'de ise Patriklik makamına takdis edildi ve "Mor İgnatios III. İlyas" unvanı verildi⁹.

1918 yılında Mustafa Nadir Bey Mardin'de mutasarrıf bulunduğu sırada Osmanlı İmparatorluğu savaşı kaybetmişti. Galip devletler tarafında bulunan İngilizler, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra bütün Suriye vilayeti ile Adana, Antep, Maraş ve Urfa'yı işgal ederek Mardin sınırına kadar dayandıkları sırada Irak'taki İngiliz yetkilisi Binbaşı E. W. Corbett Noel, 11 Mayıs 1919'da nöker'inde (maiyetinde) kumandanları olduğu halde şehri savaşız elde etmek için kente gelerek, önce V. Kolordu Komutanı Miralay Kenan Paşa ile görüşmüş, ardından kenti teslim etmeleri için şehrin ileri gelenlerine teklif, telkin ve hatta tehditlerde bulunmuştu. Bunun üzerine, bu kararı Noel'e haber vermeden önce bir de İlyas Şakir Efendi'nin makamına giderek ona da danışırlar. Bunun üzerine, "o zaman şehrin hürmete şayan bir zatı" olan Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi, "eşek ile at" misalini anlatmış ve Süryani toplumuna da hitaben, "biz Osmanlı yönetiminden başka bir yönetim istemiyoruz" diye seslenmiştir¹⁰. İlyas Şakir'in ileri sürdüğü fikir oybirliği ile kabul edilip tüm şehrin kararı olarak Binbaşı Noel'e aynen bildirilmiştir. Bu kararın özeti şudur: "Biz Türk'üz. Türk idaresinden başka bir idare de istemiyoruz. Aksi halde yekvücut olarak canımız ve malımızla mücadeleye hazırız."¹¹ Bunun üzerine Binbaşı Noel, Mardin'den Derik kazasına

⁹ Biyografisi için bkz: Aziz Günel, **Türk Süryanileri Tarihi**, Diyarbakır 1970, s.185-192; Gabriyel Akyüz, **Deyrulzafaran Manastırı'nın Tarihi**, Mardin, 1998, s.36-38; Suavi Aydın ve diğ., **Mardin: Aşiret-Cemaat-Devlet**, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001, s.363 dn 80.

¹⁰ Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, s.342. Gabriyel Akyüz, adı geçen kitabında, "Müslüman ahali Mardin'i İngilizler'e teslim etmeye karar vermişken" İlyas Şakir Efendi'ye danışmaya gittiklerini belirtiyor.

¹¹ Hanna Dolapönü, **Tarihte Mardin**, yay.haz. P. Cebrail Aydın, İstanbul, Hilâl Yay., 1972, s.102-103.

giderek ora halkını İngilizlere kazanmaya çalışmıştır. Halbuki, İlyas Şakir Efendi bu sırada Halep'te bulunuyordu, bunun için Noel'le görüşmüş olamaz.

Bunlar, E. W. C. Noel'in Mardin'e ikinci gelişinde olmuştur. Noel'in Mardin'e ilk gelişi Musul'dan 7 Nisan'da hareketle 20 Nisan'da olmuştur ve Mardin'de üç gün kalmış, oradan Halep'e geçmiştir. İkinci gelişi ise Halep'ten 10 Mayıs'ta hareketle ertesi günki tarihte Mardin'e gelmiş ve bu kez iki gün kalarak 12 Mayıs'ta Midyat'a gitmiştir. Noel, Mardin'e ilk gelişinde, 21 Nisan'da İstanbul'dan yeni dönen Mustafa Nadir'den sonraki dönemin Mardin mutasarrıfı Zeki Bey'le görüşür ve bu görüşmede onun İngiliz yanlısı ve İttihat ve Terakki düşmanı olduğunu kaydeder. 22 Nisan'da ise kentteki Amerikan misyonierleri ile tanışıp görüşür. Aynı gün Yakubî (Süryani Kadim), Katolik Süryani ve Keldaniler gibi kentin Hıristiyan azınlık gruplarını ziyaret etmiştir¹². İşte bu nedenle İngiliz binbaşı Noel ile Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi'nin ilk tanışmaları ve konuşmaları Halep'te olmalıdır. İngiliz yetkililer, Patrik İlyas Şakir Efendi Halep'te bulunurken, ona, herhalde 22 Mayıs'ta Mardin'i kendilerine teslim etmekte yardımcı olması teklifinde bulundular. İlyas Şakir Efendi'nin 22 Mayıs'ta Halep'te İngiliz generali tarafından ziyaret edildiğini, Patrik Efendi'ye refakat eden Yuhanna Dolabani'nin henüz yayınlanmayan hatıralarından öğreniyoruz. İlyas Şakir Efendi 23 Mayıs'ta da İngiliz haber ajansını ziyaret ettiğine¹³ göre, bu görüşmelere ilişkin kayıtları İngiliz arşivlerinde bularak ortaya koymak yararlı olacaktır.

Binbaşı Noel, İstanbul'dan gelen Fehim Efendi ile İlyas Şakir'in Mardin'de Osmanlı egemenliğinin devamı için müracaatta bulunmak üzere başkente doğru yola çıktıklarını rapor ederek, bu kişilerin Halep'te durdurulmalarının yerinde bir hareket olacağını belirtir¹⁴. İngilizlerin, Mardin'in İngilizlere teslim edilmesi konusunda Patrik'ten olumsuz yanıt almaları üzerine Patriğe bir suikast düzenlemeyi bile düşündükleri, bu düzenden haberi olan Urfalı bir

¹² M. Kemal Öke, **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988, s.32-33.

¹³ Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, s.342-343.

¹⁴ Öke, **Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri**, s.33; Aydın, **Mardin**, s.350.

komiserin Patriği kurtararak İstanbul'a gönderdiği söylenir¹⁵. Bu ortamda Patrik Efendi, 25 Mayıs'ta Adana üzerinden İstanbul'a hareket etmiştir. Patrik muhtemelen Mayıs sonunda başkent İstanbul'a varmıştır. Osmanlı yetkilileri Patriği İstanbul'da en iyi şekilde karşılamış ve en güzel şekilde ağırlamışlardır, üstelik gideceği her yerde resmi törenle karşılanması için gerekli yerlere talimat da verilmiştir. İngilizler, 28 Mayıs 1919'da Mardin'i terk ederler. Bunun ardından, 15 Eylül 1919 tarihinde yapılan Suriye İtilâfnâmesi gereğince, Güney Doğu Anadolu illeri ile Suriye Fransızlara bırakılmış, buna karşılık, Musul ile Irak da İngilizler'e bırakılmıştır. Anlaşmaya göre 21 Kasım 1919'da Albay Normand Mardin'e gelmiş, ancak refakatinde dört komutanla trenle geldiği kentte pek hoş karşılanmamış, Müslüman ve Hıristiyan halkın tepkisiyle karşılanınca aynı gün şehri terk etmiştir¹⁶.

Gerek İngiliz gerekse Fransız yetkililerinin Mardin'de beklediklerini bulamamalarının, tepkilerle karşılaşmalarının tek ve temel nedeni Kadim Süryani cemaatinin ve patriğinin etkisi değildir. Mardin'in Müslüman din adamlarını da burada kısaca da olsa anmamız gerekir. Bizim konumuz Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi olunca, incelememizi yalnızca bu konu etrafında tutmaya çalışıyoruz. Ancak Müslüman ulemanın ve Müslüman halkının da aynı konuda üzerine düşeni fazlasıyla yaptığını görüyoruz. Mustafa Kemal, İngiltere ile Fransa arasında 15 Eylül 1919 tarihinde yapılan ve 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşmasını tadil edilmesi demek olan Suriye Anlaşmasının bütün yurt çapında protesto edilmesini, yayınladığı bir genelge ile bütün müdafaa-i hukuk teşkilatına bildirmişti. Bunun üzerine Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile ilçeler teşkilatı 25, 28 Ekim ile 11, 15 Kasım 1919 tarihlerinde işgalci devletler ve İstanbul hükümeti nezdinde bu olayı protesto etmiştir. Bu cemiyetin 30 Ekim 1919'da 25 bin kişinin katıldığı bir miting gerçekleştirmesi ve Heyeti Merkeziye adına Müftü Hüseyin Efendi'nin aynı gün Sivas'ta Kongre Heyetine çektiği telgraf buna bir kanıttır¹⁷.

¹⁵ Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, s.442.

¹⁶ Aydın, **Mardin**, s.355–356.

¹⁷ Yaşar Kalafat, **Millî Mücadelede Güney Cephesi: Maraş**, Ankara, AAM, 1999, s.82–83, 97–98.

Bütün Kurtuluş Savaşı boyunca Mardin Süryanileri Türklerden yana bir tutum içinde olmuştur. Bununla birlikte, Urfa'daki bazı Süryanilerin Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında pek de tekin durmadıkları, Ermeniler ile birlik olarak işgalci Fransızlar ile işbirliği içine girmek istemiş oldukları, ancak bir süre sonra bu yanlış hareketlerinden vazgeçtikleri anlaşılmaktadır. Ancak İlyas Şakir Efendi'nin başındaki Mardin Süryani cemaatinin, dindaşlarının bu gibi olumsuz hareketlerinin yanında olmadığı, hatta karşı önlemler içinde olduğu görülmektedir. Urfa'nın kurtuluş savaşımında etkin şekilde görev almış olan Ali Sâip Ursavaş, bu döneme ilişkin anılarında, Süryanilerin, Fransızlarla ortaklaşa hareket etmekte olduklarından, Urfa Süryani Cemaati reisliğine tebliğ edilmek üzere Mardin Süryani Patrikliğinden 'patrik adına' Kolordu Komutanlığı aracılığıyla bir genelge geldiğini belirtir. Bu genelge şöyledir¹⁸: “Osmanlı tabasından bulunduğunuz halde Fransız hükümetiyle dayanışmaya girdiğiniz üzülmüş öğretilmiştir. Bu iş gerek patrik efendimizin gerekse bütün cemaatimizin rızasına aykırı olduğundan aziz vatanımızın korunması uğrunda fedakârlığınızı tavsiye ederim.”

Urfa'daki mezkur olayın bir “söylenti” olduğu, ancak bu söylentinin Süryani kökenli aşiret reisi Abdülğani Ganime'nin Fransızlarla işbirliği yaptığı dedikodusundan kaynaklandığı belirtilmektedir¹⁹. Ancak, Ali Sâip komutasındaki Kuvayı Milliye birliklerinin 9 Şubat 1920 tarihinde kente taarruz etmesi üzerine, 15 Şubat'ta 1200 Ermeni ve Süryani Fransız kuvvetlerine katılmıştı. Bunun sonucunda güç duruma düşen Kuvayı Milliye birlikleri Aneze aşiretinin 800 kişilik kuvvetle destek olması ve Mardin'den iki top getirilmesi ile gücünü toparlayabilmiştir²⁰. Belirtmek gerekir ki Urfa'daki Kuvayı Milliye erkânının Süryani toplumuna güvenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, Savaş zamanında Urfa'da Fransızlar ile işbirliği yaparak Türklere karşı çarpışan Ermeniler'den pek çok yaralanan olmuştu. Bu yaralılar ile çocuklar ve kadınlar Doktor Ficher'in başında bulunduğu Belçika Hastanesi ile Amerikalı hemşire Holmes'un başında bulunduğu Amerikan Yetimhanesi güvenlik içinde

¹⁸ Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu, sad. M.A.Akıldil, İstanbul, Kastaş Yay, 1988, s.135-36.

¹⁹ Akyüz, Tüm Yönleriyle Süryaniler, s.445.

²⁰ Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1983, s.157.

değildi. Çünkü buralar, kentin içindeki Fransız mevzilerine yakın olduğundan siviller için tehlikeli oluyordu. Bunun üzerine, Urfa Kuvayı Milliye kuvvetleri başkanı Namık, bunların güvenliği için Süryani veya Müslüman mahallesine taşınmasını istemiş, ancak ikisinden de olumsuz yanıt almıştır. İkisi de Süryanilerin sekiz on evde oturduklarını belirterek bu talebi reddetmelerine²¹ karşın, gerçek nedenin Süryanilere güvensizlikleri olduğu söylenebilir.

Bu güvensizlik olayına bir kanıt, Urfa'daki Amerikan Yetimhanesi hemşiresi Mary Caroline Holmes'un yanında çalıştırmak için aradığı bir hizmetçi olayında görülür. Bu iş için başvuranlar arasında bir Süryani kadın da vardır, ancak hemşire Holmes'un bu kadının başvurusunu sabıkalı bir geçmişi olduğu yolundaki söylentiye dayanarak reddetmesi anlamlıdır²². Aynı Holmes'un bu dönemde Süryani cemaatine ve onun lideri İlyas Şakir Efendi'ye bakışının da önyargılı olduğu görülmektedir²³. Bu dönemde pek çok kişinin Amerikan Yetimhanesi'nin maddi olanaklarından olabildiğince yararlanmaya çalıştıklarını belirten Mary Holmes, bu konuda İlyas Şakir Efendi'nin dürüst bir kişilikte olduğunu, "Eğer biri gerçekten gitmek isterse, Tel Abiad'a tek başına gitmek isteyen Süryani Patriği [İlyas Şakir Efendi] gibi, parasını peşin ödüyordu. Fiyatı indirmek için çok pazarlık etmesine rağmen, Patrikten on beş altın lira alındı. Böylece arabaya tek başına binip istediği istasyona gitti."²⁴ ifadesiyle belirtmektedir. Mary Holmes, Urfa'daki Kuvayı Milliye komutanı Namık'ın, "Sizi koruyan Fransız askerlerini gönderir ve Süryani mahallesinde bizim güvencemiz altına girerseniz, yaşamınız ve taşınmazlarınız bizim kesin güvencemiz altında olacaktır." yolundaki

²¹ Ursavaş, **Çukuova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu**, s.106-111.

²² Holmes, **Urfa'da Ermeni Yetimhanesi (1919-1921)**, s.43.

²³ Holmes, adı geçen anılarında şöyle yazmaktadır: "1919 yılında, bir İstanbul gazetesinde Süryani Patriğinin bir demecini okudum. Süryanilerin Türk Hükümetinden hiçbir şikâyetleri yoktu. Türk Hükümetini başkalarından üstün tutuyordu." **A.g.e.**, s.151. Buradaki ifadesinde Holmes, sanki Türk hükümetinin eleştirilmesi gerekiyormuş da İlyas Şakir Efendi bunu yapmıyormuş gibi bir izlenim uyandırmaktadır ki, oldukça dikkat çekicidir. Bir de Türk hükümetinin bir patriğinin kendi hükümetini başka hükümetlere tercih etmesinde şaşılacak bir nokta yoktur. Holmes ise bunu garip ve anlaşılmas bir durum olarak ortaya koyuyor ki, garip bir tutumdur.

²⁴ **A.g.e.**, s.44.

12 Şubat 1920 tarihli mektubuna olumsuz karşılık vermesinin nedeninin Kapitülasyon haklarından yararlanmak olduğunu şöyle açıklamaktadır²⁵: “Bizim öksüz ve yetimleri Süryani mahallesine taşımamız için tekrarlanan isteklerini kesinlikle reddettim. Biliyordum ki benim en güçlü kozum Amerikalıların sahip oldukları binalarda yaşamamdı. Burada Amerikan toprağındaydım ve bu toprağı terk etmeyi reddediyordum. Türkler eskiden sözlerini pek tutmuyorlardı. Onun için dokuz yüz öksüz ve yetime ek olarak yüzlerce göçmenin güvenliğini bir tek söze feda edemezdim. Savaştan önce elde edilen Kapitülasyonlara da güveniyordum. Gerekirse bu üstünlüğümü de kullanacaktım.”

Gerek Birinci Dünya Savaşı döneminde,gerekse Türk Kurtuluş Savaşı döneminde Mardin ve çevresi, dolayısıyla Mardin Süryani Kadim cemaati ellerinden geldiği kadar katkıda bulunmuşlardır. Bununla birlikte, yukarıda görüldüğü üzere, bireysel şekilde de olsa bu savaşa karşıt bazı oluşumlar da meydana gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki bir Süryani ayaklanmasını²⁶ ise o dönemin koşulları içinde değerlendirmek gerekmektedir²⁷. Dolayısıyla, “Kurtuluş Savaşı boyunca Süryaniler işgalcilerin kışkırtmalarına kulak asmamıştır”²⁸ ifadesini temkinli karşılamak gerektir. Böyle bir dedikodunun tümüyle temelsiz olmadığı, İlyas Şakir Efendi'nin 18 Nisan 1919'da Süryani nüfusun yoğun olduğu yerlere uzun bir geziye çıkması ise Urfa

²⁵ A.g.e., s.79, 88.

²⁶ Nitekim, Diyarbakır, Cizre ve özellikle Midyat'ta oturan Süryaniler, Ermeniler ile birlikte Ekim-Kasım 1915'te ayaklanmışlar ve bölgede bulunan Osmanlı kuvvetlerini bir süre uğraştırmışlardı. Bu silahlı kalkışma sırasında yetkililer Musul'daki metropolitin de yardımına başvurmuşlardı. Bu metropolitin o sırada Musul'da bulunan Patrik kaymakamı İlyas Şakir Efendi'nin olması muhtemeldir. Bu gelişmeler için bkz: İsrail Kurtcephe, “Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Süryani Ayaklanması”, **OTAM**, Sayı.4 (Ocak 1993), s.291-296.

²⁷ Birinci Dünya Savaşı'nda Mardin halkının katkıları konusunda Yuhanna Dolabani Efendi şunları yazmıştır: “Birinci Dünya Savaşı'nda Mardin'in gösterdiği fedakârlık büyüktür. O güç yıllarda halk küçük imkânlarına rağmen savaşanlara elinden gelen yardımı yapmıştır. Dokumacıların hazırladığı çadır ve iç çamaşırları, kunduracıların yaptığı ayakkabılar, kadınların ördüğü çoraplar, sürü sahiplerinin bağışladığı et ve zahire gibi şeyler bu yardımlardan bir kısmıdır.” Dolapönü, **Tarihte Mardin**, s.101.

²⁸ Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, s.441.

örneğinde Fransız tarafına meyiletme eğilimi içindeki Süryanileri teskin etmeye yönelik bir seyahat olarak görebiliriz. Patrik İlyas Şakir, henüz Patriklik Kâtipliğine atadığı Yuhanna Dolabani'nin de eşlik ettiği bu gezisinde Diyarbakır, Siverek, Urfa, Halep, Humus, Hama, Şam, Zahle, Beyrut ve İstanbul'u ziyaret etmiştir. V. Kolordu Komutanı Kenan Paşa, patriğin yolculuğu için üç araba ile kendi özel arabasını Patriğe ve Fehim Bey'e tahsis etmiştir²⁹. Bu yerlerde Süryanilerin yerleşik bulunduğu görülmektedir. Ziyaret edilen bu yerlerde daha çok Süryani cemaatinin dinsel işleri önplana geçmiş görünmekle³⁰ birlikte, Süryanilere Osmanlı'ya karşı hareketlere katılmamaları yönünde uyarılar da yapıldığı, İlyas Şakir Efendi'nin Urfa'daki olaylar karşısındaki tavrından ve sonraki gelişmelerden anlaşılmaktadır. Gerçekten de Patrik İlyas Şakir Efendi, İstanbul'da Sultan Vahdettin'i de ziyaret etmiş ve Sultan'dan birinci dereceden Osmanlı nişanı almıştır³¹. İlyas Şakir Efendi'nin Padişah Vahdettin'le görüşmesi 26 Eylül 1919 tarihinde gerçekleşmiştir. Patrik Efendi bu görüşmede Süryani cemaatinin öncelikli sorunlarını gündeme getirmiş, özellikle Ermenilerle birlikte tehcir'e tabi tutulan Süryanilerin okul ve kurumları için örtülü ödenekten (tahsisat-ı mesture) 2 000 liralık bir paranın verilmesi vaadini almıştır³².

²⁹ **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, s.443.

³⁰ Talip Atalay, "Yuhanna Dolabani", **Süryaniler ve Süryanilik**, IV. Kitap, yay. haz. Ahmet Taşğın-Eyüp Tanrıverdi-Canan Seyfel, Ankara, Orient Yayınları, 2005, 237.

³¹ Süryani cemaatinden yalnızca Patrik Efendi'ye değil, İstanbul'daki Patrik vekillerine de nişan ve madalyalar verilmiştir. Nişan ve madalya gibi böylesi ihسانların, Osmanlı padişahlarının Osmanlı milletlerini devlete bağlamak için verdikleri eskiden beri devam eden bir uygulamadır. Bu yıllarda verilen böylesi nişan ve madalya ihسانlarına birkaç örnek verelim: 13 Temmuz 1919'da Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'ye birinci dereceden Osmanlı nişanı, aynı tarihte Süryani Kadim Patriği İstanbul Vekili Yuhna (doğrusu Yuhanna olmalı, M.O.) ve Bulgar Başkısposu Miletı Efendilere ikinci ve Hahamhane Kapukethudası Sorizon Efendi'ye üçüncü rütbeden mecidiye nişanları verilmiştir (Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.I, s.380). 9 Eylül 1922 tarihinde ise Padişah Vahdettin Süryani Kadim Patrik Vekilliği ile memurlarından bazılarına nişanlar vermiştir (Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.IV, Ankara, TTK Yayınları, 1996, s.650).

³² Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.II, Ankara, TTK Yayınları, 1994, s.132.

Gabriel Akyüz'ün Süryani Kadim cemaatinin belgelerine dayanarak belirttiğine göre, İlyas Şakir Efendi 8 Temmuz 1922 tarihine kadar İstanbul'da kalmıştır³³.

Patrik İlyas Şakir Efendi, Osmanlı padişahının ve hükümetinin temsilcileri ile yakından görüşmüştür. Nisan 1919'da Kenan Paşa, Mutasarrıf Zeki Bey ile Padişah'ın teşrifatçısı Fehim Bey ve askerî erkân Patrik İlyas Şakir Efendi'yi Deyrulzafaran Manastırı'ndaki makamında ziyaret etmişler, bir de toplu fotoğraf aldırılmışlardır³⁴. Bu ziyaret Osmanlı yönetimi ile Süryani Kadimlerin ilişkileri açısından oldukça önemlidir. Şöyle ki, Fehim Bey, yukarıda da kısaca açıklandığı üzere, Süryani Kadimlerin Padişah nezdindeki temsilcisi olup, "patrik vekili" sıfatıyla Osmanlı Sarayında oturuyordu. Aynı zamanda ise gerektiğinde Süryani Kadimler nezdinde Padişahın temsilcisi sayılabilirdi. Böyle kritik bir zamanda gerek Mardin'in mülkî ve askerî erkânı gerekse Osmanlı sultanının temsilcisi tarafından Patrik İlyas Şakir Efendi'nin makamında ziyaret edilmesi, Süryani Kadim cemaatinin kararsız tutumlarını izale edip kesin bir tavır takınmalarını etkilemiş olmalıdır. Veya Osmanlı hükümetine bağlılıklarını iyice pekiştirmelerinde önemli bir etken olmuştur.

Süryani Kadim cemaati Patrik İlyas Şakir Efendi, İstanbul'da iken cemaati adına cemaatinin önemli kimi isteklerini Hükümet'e ve Padişah'a arzetmişti. Bu istekler, Patrik İlyas Şakir Efendi henüz İstanbul'a gelmeden, 10 Şubat 1919 tarihinde İstanbul'da oturan Patrik Vekili tarafından yapılan başvuru üzerine³⁵ gündeme gelmiş, ancak bu işin halli ise Patrik İlyas Şakir Efendi'nin İstanbul'a gelip Padişah Vahdettin'le görüşmesinden sonra olmuştur. Bu isteklerin neler olduğu aşağıdaki belgede açıkça görülmektedir. Bunlar arasındaki en önemli konunun, Ermeni tehciri sırasında Suriye'ye göçürülen Süryanilerin yeniden memleketlerine dönmeleri ile Mardin'de yapımına başlanan Süryani okulunun inşası ile yetim ve dullarının işleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorunların incelenip birer çözüm yolunun bulunması ile Adliye ve Mezahip Nezareti

³³ Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, s.443.

³⁴ Dolapönü, **Tarihte Mardin**, s.166. Bu resim muhtemel seyahatten evvel Nisan 1919'da çekilmiştir.

³⁵ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.II, Ankara, TTK Yayınları, 1994, s.132.

ilgilenmiştir. Nezaret, bazı yazışmalarda bulunduktan sonra konuyu Kasım 1919 sonlarında Meclis-i Vükelâ'ya getirmişti. Bu konu, Meclis-i Vükelâ tarafından 22 Kasım 1919 tarihinde incelenip şöyle bir sonuca bağlandı³⁶:

“Vaki isteklerden harp esnasında tehcir edilmiş olan Süryanilerin memleketlerine iadesiyle iskânı ve menkul ve gayrı menkul mallarının istirdad ve kendilerine teslimi, hükûmetçe yardımda bulunulması ve maarif iane hissesinden süryani mekteplerine tahsisat verilmesi, Galatasaray Sultani mektebi ile resmî mekteplerde her sene süryanilerden ikişer çocuğun leylî olarak meccanen kabulü ve İstanbul civarında açılan umumhanelerin kapatılması maddeleri hakkında Adliye ve Mezahib nezaretince ilgili daireler ve müesseseler ile muhabere edilerek gereğinin yapılmasına girişildiği anlaşılmıştır. Bu arizenin meclisce müzakereye muhtaç görülen diğer maddeleri ise muharebede ve tehcir esnasında ölenlerin çocuklarına hükûmetçe yardım yapılması ve süryani yetim ve dullarının kendi ruhani reislerine teslimi, bunlardan mezhep değiştirenlerin asıl dinlerine serbestçe dönmelerinin sağlanması, evvelce hükûmet tarafından tahsis olunmuşken bir senedenberi kesilmiş olan 2000 kuruşun elli liraya iblağı, gerek İstanbul gerek taşrada meclis ve dairelerde Kadim Süryani cemaatinden de ehil ve lââyık olanların hizmete alınmaları, Süryani kilisesi bitişiğinde inşasına başlanan mektebin ikmalî için nakdi yardımda bulunulması dilekleri idi. Muharebede ölen bu cemaat mensuplarının yetim ve dullarını kanunen maaş tahsisi suretiyle terfih edilmekte olup bundan faydalanamıyan yetimler için bir defaya mahsus olmak üzere gayrı melhuz masraflar tertibinden 750 liranın ödenmesi ve tehcir edilmiş olanların yetimlerinden bazı kimseler nezdinde bulunanlar var ise mensup oldukları cemaatlere teslimi, mezhep değiştirmek arzusunda bulunanlara mâni olunmaması hususlarında Dahiliye nezaretinden vilâyetlere mükerrer tebligat ifa edilmiş ve bu yolda herhangi bir müdahale vukubulduğuna dair hiçbir iş'ar ve şikâyet görülmemiş bulunmakla beraber patrikliğin bu müracaatından bahisle ilgili

³⁶ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Vükelâ Mazbataları** (217) numara 553, 22 Teşrinisani 1335. Mazbatayı şuradan aynen aldık: M. Tayyip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken. Sivas Kongresinden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına (4 Eylül 1919-23 Nisan 1920)**, 2. Kitap, T.İ.B. Kültür Yayınları 1965, s.206-08.

memurlara yeniden gerekli tavsiyelerde bulunulması ve hükûmetce hususî bir yardım olmak üzere patrikliğe Dahiliye nezareti bütçesinden münasip bir tertipten ayda beş bin kuruş verilmesi tezekkür ve tensip olunmuştur. Bu cemaat mensuplarından meclisler ve dairelerde memur istihdamı meselesine gelince, hükûmet esasen cins ve mezhep tefrik etmeksizin ehil ve münasip kimseleri devlet hizmetinde kullanmakta olduğu için Süryani cemaatinden de talip olanların ehliyet derecelerine göre vazifelendirilmeleri tabî bulunmuş olduğundan ilgili dairelere tebligat yapılması uygun görülmüştür. Ancak bahis konusu olan mektep için usulen resmî müsaade alınması icap ederken usule aykırı olarak inşaata başlandığı anlaşılmasına binaen nakdi yardım yapılması hakkında patriklikçe vaki olan isteğin yerine getirilmesine bittabi mahal olmadığı kararlaştırılmıştır.”

Yukarıdaki yazıda geçen, “harp esnasında tehcir edilmiş olan Süryanilerin memleketlerine iadesiyle iskânı ve menkul ve gayrı menkul mallarının istirdad ve kendilerine teslimi” ifadesinden, Patrik İlyas Şakir Efendi’nin bu sıralarda muhacir durumundaki Süryanilerin durumuyla yakından ilgilendiği, Patrik Efendi’nin Suriye seyahatinin bununla da ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu yıllarda açıklanan verilere bakıldığında, Süryani nüfusunun sürekli olarak azaldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Mart 1919’da Mösyö Konye’nin kitabına dayanılarak açıklanan nüfus istatistiğine göre, Adana’da 20 000 Süryani’nin yaşadığı açıklanırken (Hadisat, 10 Mart 1919); Genelkurmay Başkanı Cevat (Çobanlı) Paşa tarafından 22 Ekim 1923 tarihinde basına yapılan açıklamada ise aynı yerde toplam 2644 Süryani’nin yaşadığı belirtiliyordu. Aynı verilerde Ermenilerin toplam sayısı ise Mart 1919’da 28 150, Ekim 1919’da ise 55 149 olarak verilmiştir³⁷. Mösyö Konye’nin istatistik verileri abartılı ve güvenilmez olarak görülse bile, bu verilerden, tehcirden dönerek eski yerlerine yerleşme olanağından yalnızca Ermenilerin yararlandığı, Süryanilerin, bu arada Süryani Kadimlerin ise bu olanaktan yararlanmadığı gibi, Adana örneğinde göçlerinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

³⁷ Zeki Sarihan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.I, Ankara, TTK Yayınları, 1993, s.165-166; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.II, Ankara, TTK Yayınları, 1994, s.188; Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken**, s.83.

Sayın Gabriyel Akyüz ile merhum Aziz Günel, İlyas Şakir Efendi'nin hemen savaş sonuna kadar, yani 8 Temmuz 1922 tarihine değin İstanbul'da kalmış olduğunu belirtiyor. Bu bilgi doğruysa -ki doğru olması büyük ihtimaldir, çünkü yazarların bu konudaki kaynakları sağlam ve güvenilirdir- Patrik'in bu kadar uzun süre Payitaht'ta neler yaptığını merak etmemek mümkün değildir. Bu zaman zarfında Patrik Efendi'nin başkentte kilisenin vakıf işlerini Padişah nezdinde halletmekten başka nelerle meşgul olduğunu şimdilik bilmiyoruz. Yalnızca İlyas Şakir Efendi'nin İstanbul'daki Fransız generali Franchet d'Esperey'in azınlık ruhanî reislerini davet ettiği bir toplantıya katıldığını görüyoruz. Generalin bir sorusu üzerine de Patrik Efendi'nin, beşyüz yıllık Türk idaresinden memnuniyetini belirten hararetle bir konuşma yaparak toplantıyı terk ettiğini görüyoruz³⁸. Ki önemlidir. Patrik'in İstanbul'da ikameti, belki de İngiliz ve Osmanlı yönetimlerinin telkinleri sonucunda gerçekleşen zorunlu bir ikâmettir. Ancak Patrik Efendi, bu dönemde Yahudi milletiyle birlikte Türk yönetiminden şikâyet etmeyen bir tutum takınmıştır. Daha doğrusu Türkler'i işgalci Batılılara şikâyet edip, kendileri için sunulan çeşitli olanaklardan yararlanma yoluna gitmemiştir. Basına da bu yolda demeçler vermiştir. Bununla birlikte, cemaatinin sorunlarını ülkenin bir iç sorunu olarak görüp ona göre hareket etmiştir. Fransız generali Franchet d'Esperey'in yüzüne karşı söyledikleri buna kanıttır. Patriğin 22 Haziran 1922 tarihinde yaptığı açıklama da aynı yöndedir³⁹. Bu dönemde Patrikliğin yanısıra Hilâfetin de benzeri bir muameleye tabi tutulduğu düşünülürse, bu ihtimal mantıklı gibi görünmektedir. Zaten, İlyas Şakir Efendi'nin henüz İstanbul'a varmadan Patriğin İstanbul'a taşınması yönünde bir

³⁸ **Milliyet**, 19 Kasım 1977 (Ferit Özcan'ın açıklaması)'ndan aktaran Talip Atalay, "Lozan Antlaşması Öncesi ve Sonrasında Süryani Eğitim Kurumları", **Khuka**, Cilt.VIII, Sayı.1, Diyarbakır, 2005, s.63-69.

³⁹ Bu açıklamada İlyas Şakir Efendi, Süryani cemaati için şimdiye kadar şikâyete sebep olacak hiçbir durum görmediklerini ve hiçbir iddiası da bulunmadığını açıklamıştır (Bu açıklama için bkz: **İkdam** gazetesinin 23 Haziran 1922 tarihli nüshası ve Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.IV, s.491). Bu dönemde Urfa'daki Amerikan Yetimhanesi'nin başında bulunan Mary Caroline Holmes, İlyas Şakir Efendi'nin 1919 yılında bir İstanbul gazetesine verdiği demeçte, Süryanilerin Türk Hükümetinden hiçbir şikâyeti bulunmadığını, Türk Hükümetinin başkalarından üstün olduğunu söylediğini şaşkınlıkla belirtiyor (Holmes, **A.g.e.**, s.151.)

istek vardı⁴⁰. Bu teklifin neden doğrudan İngilizlerden değil de Padişah tarafından gelmesi önemli bir soru işaretidir. Bu işten menfaati olanlar aslında İngilizlerdir ve bu dönemde Musul ve Hindistan gibi Büyük Britanya için önemli yerlerde önemli oranda Süryani nüfusu vardır ve öylesine karışık bu ortamda Süryani Kadim Reisi İlyas Şakir'in İstanbul'da bulunması çıkar bir yoldur herhalde.

Bu dönemde İlyas Şakir Efendi'nin Kemalist hareketle ilişkisinin olup olmadığını bilmiyoruz. İlyas Efendi'nin 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM açılırken yapılan törende hazır bulunduğu ve Meclis'in açılışı için yapılan duaya katıldığı belirtilir⁴¹. Ki, doğru değildir. Patrik Efendi ile M. Kemal'in yakın ilişkisi bu tarihten sonra başlamış olmalıdır. Ancak Mustafa Kemal'in Mart 1917'de Mardin'e gelince⁴² henüz patriklik makamına oturan İlyas Şakir Efendi ile tanışmış olmaları da ihtimal dahilinde olmakla birlikte, bu konuya ilişkin elimizde bir kanıt yoktur. Eğer o zaman tanışmışlar ise İlyas Şakir Efendi-Mustafa Kemal ile ilişkisini dostluk ilişkisi açısından da değerlendirmek mümkündür. Gabriyel Akyüz'ün belirttiğine göre, İlyas Şakir'in Mustafa Kemal ile dostane ilişkileri vardır⁴³, ve henüz Türk Kurtuluş Savaşı kazanılmadan, Temmuz 1922'de TBMM Başkanı ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'da bizzat

⁴⁰ Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, s.443.

⁴¹ Midhat Sertoğlu, **Süryani Türklerinin Siyasî ve İçtimaî Tarihi**, İstanbul, Baha Matb., 1974, s.80. Bir sitede İlyas Şakir Efendi'nin Mustafa Kemal'in 27 Aralık 1919'da Ankara gelişinde karşılayanlar arasında bulunduğu şöyle belirtiliyor: "That is why the Kurds, the real murderers of Syrians, should be those to be brought to book instead of doing this, attempting to look for others to put the responsibility means concealing the realities. It is significant that the Syriac Patriarch Ignatios Ilyas III was among the people who welcomed Atatürk in Ankara on December 27, 1919 and that he participated in the opening ceremony of Turkish Grand National Assembly on April 23, 1920."

(<http://www.zindamagazine.com/html/archives/2000/zn051600.htm>)

⁴² Mustafa Kemal Atatürk Birinci Dünya Savaşı sırasında Mardin'e üç defa gelmiştir: 13 Mart 1916, 21 Şubat 1917, 11 Mart 1917. Atatürk bu üç gelişinde de Mardin'de bir gece kalmış, ertesi gün ayrılmıştır. Bunun için bkz: Sadettin Noyan, **Yıldızlara Yakın Şehir: Mardin**, Bizim Büro Basımevi, 2005, s.141-145.

⁴³ **Deyrulzafaran Manastırı'nın Tarihi**, s.37.

ziyaret ettiği⁴⁴ söylenmektedir. Ancak, bu ziyaretin nerede ve nasıl gerçekleştiği ve neler konuşulduğu hakkında ise şu anda hiçbir bilgiye sahip değiliz. Bizim saptayabildiğimiz kadarıyla Kemal Atatürk'le İlyas Şakir Efendi arasında gerçekleşen ilk ve tek görüşme, İlyas Şakir'in Şubat 1923'te Ankara ziyareti sırasında olmuştur.

İlyas Şakir Efendi, Ocak 1919'dan itibaren devam eden ve Türkiye ile Barış şartlarının görüşüldüğü ve Hahambaşı Hayim Nahum gibi azınlık temsilcilerinin de katıldığı Paris Barış Konferansı'na katılmak istemiş, ancak o sırada Süryani toplumunun içinde bulunduğu maddi engeller nedeniyle bizzat katılamamıştır. Bunun için Patrik Efendi, bulunduğu İstanbul'dan Mardin'de bulunan Hori Yuhanna Dolabani Efendi'ye 13 Temmuz 1920 tarihinde bir mektup yazarak gerekli yardımın yapılmasını istemiştir. Ancak, kendisi gereken imkânı bulamamış veya bir başka neden düşünmüş olmalı ki, Paris'e gidip cemaatinin talep ve beklentilerini anlatma işini bizzat kendisi yapmamış, bununla o zamanki Suriye Metropolitliği makamında bulunan ve kendisinin halefi olacak olan Severios I. Afram Barsavm'ı bir kurulla Paris'e göndermiştir⁴⁵. Ancak, Barsavm'ın Paris'e gittiğine ve orada neler yaptığına ilişkin elimizde başka bir kayıt yoktur. Bununla birlikte 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında yapılan San Remo konferansının 19 Nisan günü oturumunda İngiliz Başbakanı Lloyd George, Kürt sorununun çözümüne ilişkin görüşünü açıklarken, "Kürdistan, Ermenistan'a komşudur ve geleceği aynı zamanda Süryani ve Keldani Hristiyanları ilgilendirmektedir" diyerek, Süryani sorununa doğrudan değinmiştir. Bu yaklaşımın sonucu olarak, Sevrés Anlaşması'nın 62. maddesinde, "Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu bölgede yerel özerklik gerçekleştirilecektir" deniyor, bu bölgelerde Süryanilerin hukukî durumları da şu şekilde belirleniyordu⁴⁶: "Özerklik planı, Süryani-Keldaniler yanında bölgedeki diğer etnik ve dinsel azınlıkların korunması için bütün güvenceleri içerecektir." İşte, anlaşmadaki bu hüküm, Süryanilerin Türkiye Devleti ile ilerideki ilişkilerini, özellikle Lozan sonrası ilişkileri bir şekilde etkilemiş olmalıdır.

⁴⁴ Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, s.443.

⁴⁵ Aziz Günel, **Türk Süryaniler Tarihi**, Diyarbakır, Oya Matbaası, 1970, s.187.

⁴⁶ Doğu Perinçek, **Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999, s.50, 55.

İlyas Şakir Efendi'nin Süryani cemaatini temsilen kendi yerine Suriye metropolitini Paris'e göndermesi hareketini bir stratejik hareketin usta bir taktiği olarak değerlendirmek pek de yanlış olmayacaktır. Şöyle ki: İlyas Şakir Efendi, 12 Şubat 1917'de Patrik olarak takdis edildikten hemen sonra, Temmuz 1917'de metropolit Severios Afram Barsavm'ı Amerika'ya elçi tayin edip, Kanada ile ABD'de bulunan Süryani Kadim cemaatini ziyaret ederek durumlarıyla yakından ilgilenmesi ve bu ülkelerde yeniden kiliseler kurmakla görevlendirmişti⁴⁷. Yani, İlyas Şakir Efendi, ABD ve Batılı ülkelerle ilişkilere önem veriyordu. Yine 1931'de Musul'dan Hindistan'a giderken, Irak Kralı I. Faysal'ın yanısıra Bağdat'ta İngiltere Kralını temsil eden Lord Irvin'i ziyaret etmişti. Bu ziyareti nedeniyle de kendisi değerli liyakat nişanları ve altın madalyalarla taltif edilmişti⁴⁸. Zaten, Patrik'in Aralık 1925'ten itibaren Musul'da oturmaya başlamasını da İngiliz politikasına yakınlığı ile açıklamak daha makul bir yaklaşım olacaktır⁴⁹. Gerçekten de Patrik İlyas Şakir Efendi'nin kendisine halef olarak, yetkin bir kültür ve bilim adamı olan ve Türklere sempatiyle bakan Mardinli Yuhanna Dolabani yerine Musullu Afram Barsavm'ı seçmesi anlamlıdır. Bu seçim, gerek Süryani toplumunun Türkiye'deki geleceği, gerekse Süryani cemaatinin Türkiye ve Anglo-Sakson dünyasıyla gelecekteki ilişkileri açısından oldukça belirleyici olmuştur.

İlyas Şakir Efendi'nin Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonraki günlerde Mustafa Kemal'in 20 Şubat 1923'te Batı Anadolu gezisinden Ankara'ya gelişinde Ankara Garında karşılayanlar arasında bulunduğu

⁴⁷ Günel, **Türk Süryaniler Tarihi**, s.187.

⁴⁸ **A.g.e.**, s.188.

⁴⁹ Bir örnek vermek gerekirse, Urmiye'de bulunan Süryani kuvvetler komutanı Ağa Petros, Bağdat'taki İngiliz temsilcisine gönderdiği 2 Nisan 1919 tarihli bir yazıda ayaklanan Kürtlerin bastırılması konusunda şunları yazıyordu: "Kendimi, hizmetinize adıyorum. Büyük bir güç olan İngiliz hükümeti, Doğu milletlerini hep korkutmalıdır. Bir kuvvet toplamaya yardım ederseniz isyancıları bastırmaya söz veriyorum..." İngilizler ise, bu hareketin kendilerinin bölgedeki güçsüzlüğüne kanıt sayılabileceği olasılığı nedeniyle, Petros'un bu teklifini kabul etmemişlerdir (Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.I, s.192). Buna dair başka örnekler de vardır.

bir fotoğrafla sabittir⁵⁰. Bu görüşmenin Lozan'da yapılan Barış Konferansı'nın kesintiye uğradığı bir zamanda gerçekleşmesi anlamlıdır. Mustafa Kemal'e yakınlığı ile tanınan Celal Nuri Bey, Ankara'ya TBMM Başkanı Mustafa Kemal ile görüşmeye gelen Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi ile bir röportaj yapmıştır. Bu röportajda İlyas Şakir'in o sırada devam eden Barış görüşmeleri bağlamında Türkiye'deki Süryanilerin azınlık hukukuna değinmesi ve bu konuda Kemalist hareketle aynı minvalde hareket etmesi ilginçtir. Bu röportajda İlyas Şakir Efendi, o sırada çok tartışılan Süryanilerin azınlık hukuku derdinde değil, bundan önce olduğu gibi bundan sonra da böyle bir sevda peşinde olmadıklarını, onun için de Lozan Barış Konferansı'ndaki Avrupa isteklerini protesto ettiklerini belirtmiştir⁵¹. Bu ifade, Süryani cemaatinin sorunlarını Batılı emperyalist devletlerinin müzaheretini ile değil, Türkiye Devleti'nin vatandaşları olarak çözmek istediklerini gösterir. Bu yeni yaklaşımın öncüsü ise sözün sahibi İlyas Şakir Efendi'dir.

Mustafa Kemal Atatürk'ü 20 Şubat 1923 tarihinde Ankara'ya gelirken Garda karşılayanlar arasında İlyas Şakir Efendi de vardır, dedik. Ancak bu resme ilişkin çeşitli yanlış tarihler verilmektedir. Bu bilgiler merhum Aziz Günel kaynaklı olup, ondan Yuhanna Dolabani Efendi ile Mithat Sertoğlu'nun kitaplarına aynen alınmış, oralardan da bütünüyle yanlışlar silsilesi şeklinde devam etmiştir. Bu resim Kemal Atatürk ile İlyas Şakir'i bir arada gösteren yegâne resim olup, İlyas Şakir Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa tarafından kabulünden iki hafta önce, 20 Şubat 1923 tarihinde çekilmiştir ve muhtemelen dönemin bir gazetesinden alınmıştır. Böyle olmakla birlikte, bu resim günümüz Süryani toplumu için çok anlamlıdır ve Kemalist Türkiye ile Süryani Kadim cemaatinin yakın ilişkilerinin en önemli görsel kanıtıdır. Deyrulzafaran Manastırı Patriklik makamında halen asılı bulunmaktadır ve İlyas Şakir'in Atatürk ile de yakınlığının en önemli

⁵⁰ İlyas Şakir Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara Garı'nda karşılayanlar arasında bulunduğunu gösteren fotoğraf Dolabani'nin mezkur eserinin 102. sayfasında bulunmaktadır. Ancak kitapta sehven 22 Şubat 1922 tarihi verilmektedir ki, resimde bulunan Latife Hanım'la Mustafa Kemal Atatürk bu tarihte henüz evlenmiş değildir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Latife Hanım'la evlenmesi 29 Ocak 1923'te İzmir'de olmuştur.

⁵¹ Nurettin Gülmez, **Anadolu'da Yeni Gün**, s.464 (AYG, 5 Şubat 1923; İleri, 9 Şubat 1923).

kanıtı olarak gösterilmektedir. Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi'nin bir ay kadar Ankara'da kaldığı ve 3 Mart 1923 tarihinde Mustafa Kemal'in Patrik Efendi'yi kabul ettiğini görüyoruz⁵². Kemal Atatürk ile İlyas Şakir Efendi yakınlığının en önemli işareti ise Patrik'in 19 Mayıs 1923 tarihinde Diyarbakır üzerinden memleketi Mardin'e dönüşünün devlet töreni eşliğinde olmuş olmasıdır⁵³.

Patrik İlyas Şakir Efendi ile Kemalist hükümet arasındaki yakın ilişkilerin Cumhuriyet döneminde de devam ettiği, ancak arada bazı sorunların da yaşandığı görülmektedir. 1925 yılında çıkan ve Türkiye'yi epey uğraştıran Şeyh Sait isyanı sırasında bir kısım Midyat Süryanisi ile Nasturiler de ayaklanınca, suçlu görülenler çalışma merkezi Diyarbakır olan Şark İstiklâl mahkemesi tarafından yargılandılar. Mahkeme kayıtlarına göre ayaklanma, İngilizler'in Midyat tarafında bulunan onbeş bin kadar Hıristiyan halkla ilişki kurup, bunların gençlerinin güneye (Musul) kaçmalarını sağlayıp burada İngiliz yönetiminde askerlik öğrettikten sonra, silâh ve para ile geri yollayarak Türklere karşı harekete geçirmesi sonucunda meydana gelmişti. Bu gençler Süryani ve Nasturi olup, Musul'daki Hıristiyanların akrabaları aracılığıyla haberleşme sağlıyorlardı. İsyân üzerine, ayaklanma çıkarılan köylerde araştırma yapıp suçlu görülenler yargılanmak üzere İstiklâl Mahkemesi'ne yollanmış ve "vatana ihanet" suçuyla yargılanmışlardır⁵⁴. Tabi ki, bu gibi olaylar bütün Mardin'i bağlamayacağı gibi bütün Süryanileri de bağlamaktan uzaktır. Çünkü bu olayların meydana geldiği sıralarda Şark İstiklâl Mahkemesi başkanı Deyrulzafaran Manastırı'nı ziyaret ederek, İlyas Şakir Efendi ile görüşmüş, üstelik Manastır Hatıra defterine övücü sözler yazmıştır.

Lozan Anlaşması sonrasında Türkiye'yi uğraştıran en önemli dış politika sorunu olan Musul sorunu, bu bölgede yoğunlukta bulunan Nasturiler'in İngilizler lehinde hareket etmeleri sonucunda Eylül 1924'te önemli bir ayaklanma çıkardıkları görülmektedir. Bu

⁵² Kocatürk, **Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s.327 (Hakimiyeti Milliye, 4 Mart 1923).

⁵³ Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, s.456.

⁵⁴ Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, C.I-II, İzmir, İleri Kitabevi, 1995, s.338.

ayaklanma, 1925 Şeyh Said isyanının bir habercisi olarak⁵⁵ değerlendirilmesinin yanısıra, Nasturiler'in Süryanilerin bir kolu olması hasebiyle de Süryani Kadimleri etkilemiş olmalıdır. Gerçekten de Nasturiler, Türk Kurtuluş Savaşı boyunca gerek Misakı Millî sınırları içinde, gerekse İngiltere veya Fransa yönetimi altında (Suriye ve Irak), özellikle Musul, Urfa, Hakkari, Van-Çölemerik olmak üzere İran-Irak sınırındaki güneydoğu bölgesinde Ermenilerle birlik olup işgalcilerle işbirliği yapmışlar, Türklere karşı açıkça savaşmaktan çekinmemişlerdir⁵⁶. Anlıyoruz ki, yeni Türkiye Devleti'nin en zayıf bulunduğu noktalardan biri bu bölgedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisini ise Türkiye Devleti aleyhindeki propaganda ve söylenti oluşturuyordu. Birinci Genel Müfettiş İbrahim Tali Öngören tarafından Genelkurmay Başkanlığına yazılan 25 Şubat 1930 tarihli raporda, bölgedeki bu ve benzeri olumsuz etkenlerin bertaraf edilmesi amacıyla yönelik olarak, "özellikle Nasturiler'e kuvvetli bir gözdağı vermek ve sınırdaki güvenlik önlemlerini arttırmak"⁵⁷ teklif edilmiştir.

Süryaniler Patriklik merkezinin Mardin'den taşınmasından sonraki süreçte, Fransızlar'ın Türkiye ile Suriye'nin arasını açmak amacıyla Ermenileri, Antakya'daki son durumdan istifade ederek, özellikle Hatay'daki Süryanileri ve Kürtleri Türkiye aleyhinde kışkırttığı görülmüştür. Örneğin, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından Cumhurbaşkanlığına yazılan 23 Haziran 1938 tarihli bir raporda, "1. Fransızların Suriye'de şimdiye kadar tezahür eden mesailerinin Hoybunda (?) Ermeni ve Süryanilerle Kürtleri kendilerine bağlayarak bilhassa cezirede bir Hıristiyan ekseriyeti yaratmak ve Kiliseyi kendi hakimiyetleri altına alarak Türkiye ile Suriye arasında bir Eta Tampon vücuda getirmek ve kendisine bağladığı bu unsurları icabına göre Suriye veya Türkiye'ye karşı kullanmak olduğu ve yine bu unsurların Türkiye'den çapulculuk ve hırsızlık yapmalarına göz yumulmakta bulunduğu," yazılıyordu⁵⁸. Bu

⁵⁵ Suat Akgül, **Musul Sorunu ve Nasturi Ayaklanması**, İstanbul, Simurg Yayınları, 2002.

⁵⁶ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Yıl.53, Sayı.118 (Temmuz 2004), s.300 vd.

⁵⁷ **A.g.d.**, s.337, Belge Nu.91.

⁵⁸ Azmi Süslü, "Atatürk ve Azınlıklar", **Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu (Ankara, 9-11 Eylül 1991)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1996, s.1025, 1056. Bu konuda başka belgeler de mevcuttur.

belgede de görülüyor ki, bölgedeki azınlıkların kalkışmaları genelde İngiliz ve Fransız etkisiyle olmaktadır. Türkiye Süryanileri de kimi zaman bu dış etkilere maruz kalmıştır.

Atatürk döneminde Süryanilerin devletle ilişkileri genelde olumlu yönde olmuştur. Şeyh Sait isyanı mesullerini yargılamak için kurulan ve çalışma merkezi Diyarbakır'da bulunan Şark İstiklâl Mahkemesi reisi Mazhar Müfit Kansu ile mahkeme üyeleri Ahmet Süreyya, Lutfi Müfit, Ömer Cihat, Avni Doğan Beyler ile Vakit gazetesini muharriri Naşit Hakkı (Uluğ) Mardin'de bulunduğu sırada (22 Nisan 1925) Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi tarafından ziyaret edilmiş, bunun üzerine mahkeme üyeleri de Mardin Valisi Avni Doğan ile birlikte Patrik İlyas Şakir'i Deyrulzafaran Manastırı'ndaki makamında ziyaret etmişlerdir. Mazhar Müfit Kansu, manastır hatıra defterine ise şunları yazmıştır⁵⁹: "Patrik efendi ne kadar Türk enzarı ile müzehhep ve Türk mahiyetine gönülden merbut ise muhiti de o kadar sade ve nezih görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti millî hudutları içinde kalan kudsî vatanın bütün evlâdı hakikîsi Türk vatandaşı unvanı mefharatı altında müstemi görmekten ne kadar hazz ve saadet duyulursa, bu ziyaretten de o kadar mahzûz olduk. Süryani Kadim zümresi Türk vatandaşlığının en şerefli bir sıfat ve saadet-bahş bir mensubiyeti asilesi olduğunu bir zaman tehattürden hâli kalmayacaktır. Bundan emin olarak Deyrulzafaran'dan avdet ediyoruz. Bu ümit ve emniyetin en kuvvetli kefilisi Patrik İlyas Efendi hazretleridir."

Bu ortamda Patrik İlyas Şakir Efendi 1925 yılının sonunda Mardin'den Halep'e gitmiş, bir daha da Mardin'e dönmemiştir⁶⁰. İlyas Şakir Efendi, Halep'te bulunduğu sırada, 7 Aralık 1925'te Mar Afram adında bir kilise takdis etmiş, ve bu kiliseyi Suriye Metropoliti Afram Barsavm'a tevdi etmişti. Bu arada Kudüs'ü de ziyaret ederek Beytül-Lahim'de bir kilise inşa ettirmiş ve bu sırada 1913'te Yuhanna Dolabani tarafından Mardin'de çıkarılan, ancak birkaç sayıdan sonra kapanan ilk Süryani dergisini Kudüs'te Hikmet adıyla yeniden yayınlamaya başlamıştır. Aralık 1925'te Kudüs'ten Lübnan'ın Zahle

⁵⁹ Dolapönü, **Tarihte Mardin**, s.168-169. Metinden, çevirisi ile kopyasını kontrol ederek alıntı yaptık.

⁶⁰ Gabriyel Akyüz Beyefendi ile 7 Ocak 2006 tarihinde Kırklar Kilisesi'nde yapılan görüşmeden.

kentine giden Patrik III. İlyas, bu çevrenin metropoliti Afram'ı yanına alarak Zahle'de inşa ettirdiği kiliseyi takdis ettikten sonra Kudüs metropolit yardımcısı Grigorios Cebrael ve Metropolit Korillos Mihayel'le birlikte Musul mntikasının durumunu düzene koymak üzere hareket etmiştir. Patrik Efendi, Musul yakınındaki Mar Matta Manastırı'nda Patriklik makamına yakışır bir makam odası inşa ettirerek ikametine tahsis etmiştir. Ekim 1930'da Mar Matta Manastırı'nda ruhanî kongresini toplayarak Hindistan'ın Milibar eyaletini ziyaret etme kararını alan Patrik İlyas Şakir Efendi, Şubat 1931'de Bağdat üzerinden Hindistan'a gitmiştir. Orada bulunduğu sırada ölünce ise Patriklik makamına konsey kararıyla Afram Barsavm Efendi seçilmiştir⁶¹.

Cumhuriyet hükümeti yetkilileri Mardin'i ziyaretlerinde Süryanileri de ihmal etmemişler, özellikle Deyrulzafaran Manastırı'nı ziyaret ederek Süryani yetkililerle görüşmüşlerdir. Bu ziyaretin Nisan 1925'de Şark İstiklâl Mahkemesi üyelerinin Mazhar Müfit Kansu liderliğindeki geziyle başladığını ve sonra benzeri ziyaretlerin yapıldığını görüyoruz. 14 Ekim 1930'da Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Mardin'i ziyaretinde Deyrülzafaran Manastırı'nı da ziyaret etmiştir. Manastırda Mareşal ve beraberindekiler Manastır vakıf yönetim kurulu ile Süryani Kadim cemaati ruhanî reisi M. Yuhanna Dolabani tarafından karşılanmıştır. Bu ziyaret sırasında cemaat adına Yuhanna Efendi belığ bir 'hoş geldiniz' konuşması yaparak cemaati adına ziyaretçilerin ziyaretleri için teşekkür ettikten sonra, Manastır'ın kısaca tarihçesini anlatmış, Manastır'ın korunması ve şimdiye kadar ayakta kalması için gayret sarfeden Türkiye Cumhuriyeti'nin daimî mutluluğuna ve yaşamasına duada bulunmuştur. Bunun ardından da Mareşal Fevzi Çakmak, kendilerine gösterilen nezaket için Manastır yetkililerine teşekkür etmiş ve Manastır Hatıra defterini imzalayarak ayrılmıştır⁶². 4 Temmuz 1935'te Mardin'i ziyaret eden Başbakan İsmet İnönü ise Deyrulzafaran'ı ziyaret etmemiştir. Bu ziyaretin Amude olayları sonrasında olması anlamlıdır. Demokrat Parti iktidarı zamanında (31 Aralık 1956) ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar Mardin'i ziyareti

⁶¹ Günel, **Türk Süryanileri Tarihi**, s.188-189.

⁶² **Dolapönü, Tarihte Mardin**, s.113-114.

vesilesiyle Deyrulzafaran Manastırını da cemaatin tezahüratıyla ziyaret etmiştir⁶³.

Mardin Süryani Kadim cemaati Cumhuriyet'in ilanını olumlu bir gelişme olarak karşılayıp, Mustafa Kemal'e bir kutlama telgrafi çekerek⁶⁴ devrimlerin yanında olduklarını açıkça göstermiştir. Özellikle Medenî Kanun'un gereklerini tereddütsüz şekilde uygulamaya çalışarak Mardin'de örnek bir topluluk olmuştur. Süryanilerin bu tutumunu Gabriyel Akyüz, "özellikle Mardin'deki Süryaniler eşleriyle birlikte ruhaniler önde olmak üzere medeni kanunun getirmiş olduğu kılık kıyafet değişikliği ilkesini yerine getirerek, çarşıya inmişler ve gövde gösterisi yapmışlardır. Yapılan bu gösteriden sonra Müslüman kesim de onları örnek alarak kılık kıyafet inkılabını uygulamaya başlamıştır. Süryani ruhanilerin halen fötr şapka giymeleri geleneği oradan gelme bir gelenektir. Çünkü Türkiye dışındaki Süryani ruhanileri fötr [şapka] kullanmamaktadırlar"⁶⁵ diyerek açıklamaktadır. Süryani cemaati, din ve dünya işlerini de ayırarak Kemalizm'im layiklik ilkesini benimsediğini göstermiştir. Patrik İlyas Şakir Efendi, Latin harflerinin kabulünü de aynı şevk ve heyecanla kabul ederek, cemaatin kendi muamelatında bile Latin yazısının kullanılmasını isteyerek bu konuda öncülük etmiştir.

17 Ağustos 1926'da Atatürk'ü Ankara'da ziyaret eden Mardin Heyeti⁶⁶ içinde Süryani Kadim cemaati adına bir temsilcinin bulunup bulunmadığını ise araştırma imkânımız olmadı. Bu heyetin içinde Süryani bir temsilci olup olmaması, Süryani toplumunun Cumhuriyet yönetimiyle ilişkilerinin niteliğini ve gidişatını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Mustafa Kemal Atatürk, Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında İlyas Şakir Efendi'nin işgalcilere karşı tutumunu şu sözlerle taltif etmiştir⁶⁷: "Süryani Patriği 3. İlyas'ın Millî Mücadele yıllarında müstevlilere karşı, bu yurdun evlâdı olarak takındığı mücadeleci tavır, Millî Mücadele kahramanlarından olduğunu göstermiştir." Süryaniler

⁶³ A.g.e., s.114-118.

⁶⁴ Akyüz (s.455) bu telgrafın aslının Tumas Çerme'de, bir örneğinin de kendisinde olduğunu belirtiyor.

⁶⁵ Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, s.456.

⁶⁶ Kocatürk, **Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s.395 (Hakimiyeti Milliye, 18 Ağustos 1926).

⁶⁷ Dolapönü, **Tarihte Mardin**, s.102 dn 1.

gerçekten de Türk Kurtuluş Savaşı'na hem askerlik yaparak hem de maddiyat olarak önemli yardımlarda bulunmuşlardır. Patrik İlyas Şakir Efendi, Süryani cemaatinin Türk Milli Mücadelesini desteklemesi için bizzat emir vermiştir. Bu talimat üzerine Milli Mücadeleye katılan Süryani Kadim erkeklerin aileleri tarafından askere çamaşır ve giysi dikilmesi için Diyarbakır'da bir kilisede dikimevi açılmış ve 70-75 kişilik bir Süryani kadın grubu da dikiş yaparak Kurtuluş Savaşı'na katkıda bulunmuştur⁶⁸. Bu konu, yani Süryani toplumunun hem silâhlı olarak hem de maddî ve manevî olarak Türk Kurtuluş Savaşı'na fiilen katılmaları ayrı bir araştırma konusu olmalıdır.

Esasen genelde Süryani Kadim cemaatinin, özelde diğer Süryani liderleri gibi Patrik İlyas Şakir Efendi'nin Türklüğü ile öğünmeleri Süryaniler açısından bir istisna teşkil etmez⁶⁹. Yuhanna Dolabani de İlyas Şakir Efendi gibi Türklüğü ile öğünen bir Süryani Patriğidir. Onun yakınında bulunmuş bir kişi olarak Cebrail Aydın, Yuhanna Dolabani için "Rahmetli, vatanına ve milletine son derece bağlıydı. Gerçek dindarlığın gerektirdiği üzere herkese kardeş gözüyle bakardı. Onun için insan olmak yeterdi. Türklüğüyle her zaman öğünürdü"⁷⁰ diye yazmıştır. Celal Bayar'ın 1956'da Manastır'ı ziyaretini de "Ne Mutlu Türküm Diyene!" dövizleriyle karşılayarak, Süryanilerin Atatürk'ün milliyetçilik ilkesine bağlılığını açıkça ortaya koymuştur. Hatta, Yuhanna Dolabani Efendi, başında bulunduğu cemaatinin Türkçe ibadete geçmesi konusunda yoğun gayret sarfetmiş muhterem bir kişiliktir. Bu konuda Cebrail Aydın şunları yazmıştır⁷¹: "Dolabani, görevinde taviz vermezdi. Kilisenin de bir bakıma anayasa hocası idi denilebilir. Üzerinde titizlikle durduğu noktalardan biri de

⁶⁸ **Milliyet**, 19 Kasım 1977 (Ferit Özcan'ın açıklaması)'ndan aktaran Talip Atalay, "Lozan Antlaşması Öncesi ve Sonrasında Süryani Eğitim Kurumları", **Khuka**, Cilt.VIII, Sayı.1, Diyarbakır, 2005, s.63-69.

⁶⁹ 1915'te Mardin'i ziyaret eden Enver Paşa'ya, Patrik III. İlyas'ın şöyle dediği söylenir: "Efendim, biz Süryani Kadimler Osmanlı'yız. Devletimize bağlıyız. Devletten yardım bekliyoruz." (**Nsibin**, Sato:15, Menyonu:66, (Sweden 2001), s.71'den aktaran M. Cengiz Yıldız, "Midyat Ve Çevresinde Dinlerarası Hoşgörünün Tesisinde Örnek Bir Şahsiyet: Fethullah Hamidi", <http://www.e-sosder.com/tezdeta.php?id=5>)

⁷⁰ Dolapönü, **Tarihte Mardin**, s.13.

⁷¹ **A.g.e.**, s.12-13.

cemaatin dinî kuralları ve âyini daha iyi anlayabilmesiydi. Bu sebeple o, her bakımdan Türk olan Süryani cemaatinin dinî kuralları ve âyini, ancak Türkçe olduğu takdirde en iyi şekilde anlayacağına karar vererek dinî kural ve âyini Türkçe'ye çevirmeyi uygun görmüş ve başarıyla tatbik etmiştir.”

1293'ten 1932 yılına kadar Süryani Kadimlerin Patriklik Merkezi Mardin olmuştur. 118. Süryani Kadim patriği İlyas Şakir Efendi, 1932'de Mardin'den Musul'a giderek oradaki Kadim Süryani cemaatini ziyaret etmiş, oradan Hindistan'a geçerek Kerela kentinde vefat etmiştir. Bunun üzerine Patriklik Kürsüsü, Patrik Afram Barsavm'un patrikliği zamanında (1933) “görülen lüzum üzerine” Humus'ta toplanarak Patriklik Merkezini “muvakkaten” Humus'a, Patik III. Yakup zamanında 1959'da ise Şam'a nakledilmiştir. Humus'ta alınan bu kararın Mardin Süryani cemaati tarafından da hüsnü kabul gördüğü, Dolabani'nin “cemaatin arzusu doğrultusunda” cemaati adına yeni patriği kutlamak üzere 2 Ekim 1933'te tarihinde yaptığı ziyaretten⁷² anlıyoruz. O günden bugüne Mardin'de bir metropolit bulunmuştur, ancak Süryani Kadim cemaatinin Patriklik Merkezi Mardin'in elinden çıkmıştır. Bununla birlikte Mardin'in gerçekte Patriklik Merkezi olma niteliğini kaybetmediği ileri sürülmekte, buna kanıt olarak da Patriklik Merkezi unvanını Mardin'e bahşeden Kutsal Taş'ın Deyrulzafaran Manastırı'nda bulunması gösterilmektedir⁷³. Ki bu sav ilk bakışta bile tartışmaya açıktır.

Yuhanna Dolabani kaynaklı bu savı tartışmak boşunadır, çünkü Patriklik Merkezi Süryani Kadim Patriklik Kürsüsünün kararıyla, yani Süryani ruhanîlerin kendi istekleri üzerine olmuştur; dolayısıyla herhangi zorlama mevzu bahis olmamıştır, en azından Süryani yazınında böyle bir zorlamadan söz edilmez. Gerçekte ise Patriklik Merkezinin Mardin'den naklinin nedenlerini Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılından itibaren İslam'ın hilâfet kurumu ile diğer ruhanî makamlar karşısındaki tavrını ve geniş anlamda layiklik yolundaki Türkiye sınırları içindeki ruhanî merkezlerin durumuyla karşılaştırılarak açıklamak daha isabetli olabilir. Atatürk, Mayıs 1924'te verdiği bir demeçte, ruhanî kurumların tek hukuklu devlet

⁷² Atalay, “Yuhanna Dolabani”, s.238.

⁷³ Dolabani, **Tarihte Mardin**, s.165-166.

sistemiyle uyumsuz bir nitelikte olduğunu şöyle açıklar⁷⁴: “Hilâfetle beraber Türkiye’de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lâzımdır. Hilâfet ve muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhanî daire-i salâhiyetleri haricinde muazzam imtiyazat topladılar. Halkın mütalâasına müsteniden bahşedilen hukuk haricinde imtiyazat ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki kabil değildir. Mazide bilhassa Abdülhamit’in hal’inden sonra Kanun-i Esasimizi ve Meşrutiyet kavaninimizi Garp’in medeniyet makinesine imtisalen tadil etmeye çok çalıştık. Fakat bu teşebbüsümüz akim (yarım) kaldı. Zira her hatvede patrikhaneler ve hilâfet gibi siyasî, dinî müessesatın hukuku ile karşı karşıya geldik.”

Süryani Kadim cemaatinin Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerini belirleyen bir diğer etken de Lozan Antlaşması’dır. 1923 Lozan Antlaşması gereğince Süryaniler bir dinsel azınlık olarak tanınmış değildir. Süryaniler de ne böyle bir talepte bulunmuşlar, ne de Lozan’da temsil edilmek istemişlerdir. Hatta, burada verilecek muhtemel hakları Patrik İlyas Şakir tarafından şiddetle reddedilmiş, Süryanilerin Müslüman-Türklerle birlikte ve aynı statüde yaşamak istediklerini, yalnızca Suriye’ye göçen Süryanilerin göçlerinin durdurulması ve yeniden Türkiye’ye dönmeleri gerektiğini belirtmiştir⁷⁵. Bu konuda da herhangi talepte bulunmadıkları gibi, Müslüman Türklerle aynı koşullarda ve aynı statüde bulunmak istediklerini, İlyas Şakir Efendi’nin Celal Nuri İleri’ye verdiği ve ondan sonra çeşitli gazetelerin dikkat çekici bir demeç olarak alıntıladıkları 4 Şubat 1923 tarihli demecinde görüyoruz. Bu demeç, o günden bu güne Süryanileri resmen azınlık olmaktan çıkaran bir kanıt olmuştur. Bu nedenle Lozan Barış Konferansında Süryani konusu gündeme gelmemiştir. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması hükümleri gereğince yalnızca Yahudiler, Ortodoks Ermeniler ile Ortodoks Rumlar azınlık olarak kabul edilmiş ve bunun ayrıntıları açıklanmıştır. Önce Yahudiler sonra da Ermeniler ve

⁷⁴ Mustafa Oral, “Son Osmanlı Halifesi’nin Sayılı Günleri”, **V. Uluslararası Atatürk Kongresi (Ankara, 8-12 Aralık 2003)**, C.II, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2005, s.1373-85. Atatürk’ün bu konuşması için: **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C.III, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997 s.102-03.

⁷⁵ Aydın, **Mardin**, s.364.

Rumlar, 1928 yılında Lozan'dan kaynaklanan azınlık haklarını tek taraflı olarak cumhuriyet hükümetine devretmişlerdir⁷⁶.

Kadim Süryani Patriklik merkezinin Mardin'den, daha doğrusu Türkiye'den ayrılarak Suriye'ye yerleşmesi durumunun bir keyfiyet ile değil, zorunluluk sonucunda gerçekleştiği benzeri ruhanî kurumların durumlarından da anlaşılabilir. Örneğin 30 Kasım 1925'te çıkarılan Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılmasına ilişkin kanununun yürürlüğe girmesinden sonra Mevlevîlerin merkezî tekkesi olan Konya Dergâhı yerine Halep'teki Mevlevî Tekkesi merkez sayılmaya başlanmış, Mehmet Bâkır Çelebi de, babası Abdülhalim Çelebi tarafından Halep Dergâhına Postnişin olarak tayin edilmiştir. Bu gelişmeden Mustafa Kemal de haberdar edilmiştir⁷⁷. Bütün bunlardan sonra anlaşılmaktadır ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkarılan bir takım kanunlarla yönetim ve toplum layikleştirilirken, toplumla devlet arasında bulunan kimi aracı kurumlar, ki bunların başında dinsel nitelikli olanlar gelmektedir, ortadan kaldırılmak veya en azından etkisizleştirilmek istenmiştir. Bu gibi hareketlerde herhangi din ve ırk ayrımı yapılmadığı gerek Ortodoks Kilisesi, gerek Mevlevî Dergâhı, gerekse Süryani Patriği örneğinden anlaşılmaktadır. Kadim Süryani yetkililerine göre, Patriklik Merkezinin Mardin'den ayrılması 1924 Anayasasına ruhanilerle ilgili konulan bir kanundan kaynaklandığı belirtilir (bunun hangi kanun olduğu belirtilmemektedir) ki, bu da tarihsel gerçeğin bir başka parçasıdır. Genç Türkiye Cumhuriyeti çıkardığı bir kanunla Türkiye'de ruhanî olarak görev yapacak şahıslara Türk kimliği taşıma zorunluluğu getirilmiştir. Bu durumda Patrik III. İlyas Şakir'in halifesi Afram Barsavm'ın Irak uyruklu olması, Türkiye'de görev yapmasını hukuken engelliyordu. Gabriyel Akyüz'e göre, "Patriklik merkezinin tekrar Türkiye'ye getirilmesi, ancak Patrikliğe seçilecek kişinin Türk kimliği taşımasıyla mümkün olabilecektir." Şimdiki Patrik, Antakya ve Bütün Doğu'nun Elçisel Kürsüsü Reisi olan 122. Patrik Moran Mor İgnatios I. Zeka Ayvaz'dır⁷⁸. Şimdiki Patrik'in Süryani Kadim cemaatine söylediği "İyi bir mümin olmanın yolu iyi bir vatandaş olmaktan

⁷⁶ Paul Gentizon, **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu**, çev. Fethi Ülkü, Ankara, 1983, s.219-220.

⁷⁷ Celâleddin Çelebi, **Hz. Mevlâna**, Konya, Konya Valiliği Yayınları, 1992, 69.

⁷⁸ Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, s.200.

Dini Topluluklar

geçer” sözleri, Süryanilerin Türkiye’deki durumlarını yansıtan ve diğer dinsel gruplardan ayıran önemli bir kılavuzdur.

*

Sonuç olarak, Mütareke ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Süryaniler, gerek Osmanlı yönetimine gerekse Kemalist harekete karşı olumsuz bir tutum içinde olmamışlar, mümkün olduğu kadar Türk Kurtuluş Savaşı’na katılmaya ve katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Pek çok Süryani’nin şehit ve gazi olarak Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın kazanılması yolunda çalıştıkları tarihsel bir gerçektir. Ancak, kimi zaman da bireysel (münferit) düzeyde olumsuz gelişmeler olmakla birlikte, bunlar bütün Süryani Kadim cemaatini bağlamaktan uzaktır. Yalnızca savaş döneminde değil, barış döneminde de Türklerin yanında yer alan Süryanilerin Türkiye Cumhuriyeti ile hiçbir sorunları olmamıştır. Kimi zaman bu kadim cemaate olumsuz bakışların ardında Süryanilerin Türkiye’deki diğer azınlıklarla karıştırılması nedeni vardır. Süryanileri Türkiye’de devletle yakınlaştıran Mardin’in son Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi olmuştur. Mor İgnatios III. İlyas Şakir Efendi, on beş yıllık patrikliği zamanında, gerek Osmanlı idaresiyle gerekse Kemalist yönetimle yakın ve sıcak ilişkiler kurmuş, Süryani toplumunun Türkler’le kaynaşması ve kimi sorunların çözümünde önemli çalışmalar yapmıştır. Bunlardan başka, cemaatinin, Kemalist reformlara katılarak modernleşmesi yolunda öncülük yapmıştır. Özellikle, layiklik yolundaki tutumu takdire şayandır. İlyas Şakir Efendi’den sonraki dönemde Mardin Süryani Kadim cemaatinin başına gelen Yuhanna Dolabani ile diğer ruhanîler de son patriğin açtığı yoldan gitmeye devam etmişlerdir. Bu kadim cemaatle ilişkilerin daha güzel bir şekilde ve ortamda devam etmesini temenni ederiz.